

DOI [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-24\(53\)-40-55](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-24(53)-40-55)
УДК 159.9

Солодєєва Людмила Василівна,
науковий співробітник Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Київ, Україна.
solod@ukr.net

Селюкова Тетяна Вікторівна,
магістр Міжрегіональної академії управління персоналом.
Київ, Україна.
selukov@3g.ua

ПСИХОЛОГІЧНІ ВПЛИВИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Анотація. Статтю присвячено вивченню психологічних впливів на діяльність військовослужбовців в умовах сучасної війни. Проаналізовано поведінку військовослужбовців під час екстремальних подій, причини та механізми виникнення страху та стресу, стани, що мають складові які впливають на тіло і розум (когнітивні функції) та на емоції. Вивчено основні методи їх урахування та усунення. Запропоновано також метод боротьби з травматичним досвідом із пристосуванням до реального середовища на полі бою, на відпочинку та в тилу, на реабілітації та лікуванні. Показано, що сучасний бойовий досвід встановлює закони боротьби, які залежать від ходу і результатів бойової підготовки, військової майстерності, морально-психологічного стану, дисциплінованості особового складу, кількості військ (сил), оснащеності озброєнням та військовою технікою, рівня підготовки командирів тощо. Крім оперативної (бойової) підготовки дуже важливо технічна, тилова, логістична та медична підготовки. Показано, що на сьогодні доволі слабо вивчена діяльність малих бойових груп, як одного із основних угруповань сучасної війни, через складність соціально-психологічних механізмів та групової динаміки. Показані методи та механізми боротьби зі стрес-факторами, роль в цих процесах командирів, психологів та волонтерів, а також найбільш досвідчених військовослужбовців. Проаналізовано експертне оцінювання службово-бойових дій військовослужбовців у звичайних на екстремальних діях. Сформовано 4 компоненти особливостей динаміки: морально-комунікативний, що має найбільшу інформативність; мотиваційно-вольовий, практично такий же потужний, як і перший; ціннісно-смісловий, його зміст визначає

кореляція з показниками безстрашності, соціальної відповідальності, залучення у події, життєрадісність; внутрішній комфорт, який корелює з такими показниками відсутність загрози, безпека та захищеність.

Ключові слова: психологічний вплив; страх; екстремальні події; паніка; реабілітація; декомпресія; психологічна зброя.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Психологія військового управління складається із таких компонентів: психологія військового керівника, психологія військової організації як суб'єкта та об'єкта управління, психологія взаємодії керівника з членами організації (підлеглими військовослужбовцями), розв'язання цих проблем потребує вивчення наукових підходів рекомендацій та досягнень цілої низки наук. Особливо актуальна ця проблема стоїть в умовах сучасної війни. Війна це екстремальна подія в діяльності військовослужбовця. Вона випробовує його на стійкість до всіх компонентах психіки. Достатньо зробити огляд історії людства, а це в значній мірі історії війн. Зазвичай противник, для отримання переваги застосовує так звані стрес-фактор, яких призводить до порушень психічного стану військовослужбовця у тому числі страху та паніці. При цьому одним із важливіших протидій є психологічна реабілітація. Дослідження питання психологічної реабілітації військовослужбовців уважно приділили увагу лише наприкінці 20 століття під час та після війни американської армії В'єтнамі. З'явився навіть окремий термін – декомпресія. Всі солдати у відпустках та після звільнення відправлялись на адаптування у тому числі до мирного життя, яке давало відпочинок, можливість виспатись, збалансувати режим харчування, пройти психологічне та фізичне лікування, пережити травматичні стреси і ліквідувати страх перед загибеллю та пораненням, спостереженням загиблих та покалічених побратимів, виявити інші проблеми. В українській армії, як в Збройних силах України (ЗСУ), так і в Національній гвардії України (НГУ), Прикордонних військах, Службі безпеки України (СБУ) та інших бойових відомствах та структурах практика психологічної реабілітації з'явилась лише у 2015 році – з наказом Міністерства оборони [1] для військовослужбовців, які брали участь у так званій антитерористичній операції на сході України. Після цього з'явилась накази і в інших силових структурах. Згодом у 2018 році у ЗСУ затверджено інструкцію щодо організації психологічної декомпресії військовослужбовців [2]. А у 2022 році видано Постанову Кабінету Міністрів України з питань організації реабілітації у сфері охорони здоров'я [3].

Як свідчать досвідчені психологи, стрес людини (солдата) виникає як реакція на певну ситуацію. Цей стан впливає перш за все на три складові: на тіло, розум (когнітивні функції) та емоції. Складно опанувати емоції в якийсь конкретний момент часу, бо відбувається так зване емоційне «вигорання». Тоді пропонується впливати через тіло. Якщо не можливо впливати через тіло, пропонується залучати розум. При виникненні стресу організм запускає гормональний механізм, при цьому значно збільшується викид адреналіну, норадреналіну та кортизолу. Це допомагає людині пережити екстремальні події. Разом з тим, при поверненні в «безпечну зону» необхідно провести так звану «детоксикацію», яка зазвичай полягає у прийнятті лазні, виконанні фізичних навантажень чи звичайних, чи спеціальних, відновленні водного та мінерального балансу, нормалізації харчування у тому числі відновленню вуглеводів, білків, моно – та полінасичених жирів, вітамінів та мікромініралів. Однак саме важливе у реабілітації це позитивні емоції від спілкування з рідними людьми, батьками та дітьми. Одним із сильніших факторів є фізіологічне задоволення.

Основні завдання практики залучення розуму стосується зниженню рівня емоційних навантажень і включення розумової функції. Нажаль перестати пам'ятати і думати про те, що побачив та відчуваєш не можливо, і доцільно з'ясувати це як травму.

Безпека військових сьогодні стає першочерговою у зв'язку зі збільшенням кількості екстремальних подій, включаючи реальні бойові дії (війну) Україна – росія, локальні збройні конфлікти, терористичні акти, техногенні й природні катастрофи, міжнаціональну й релігійну ворожнечу, незадоволеність умовами життя величезної кількості людей, що приводить до конфліктів в деяких регіонах [4]. Наслідком цього стає збільшення кількості осіб, що отримали травматичний життєвий досвід і вимушені пристосовуватися до середовища, що змінилося, по-новому створювати свій соціальний і особистісний простір. Досвід виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах дозволяє констатувати той факт, що психологічні наслідки ситуацій, в основі яких – екзистенціальна загроза, виявляються більш значимими за своїми соціально-психологічними ефектами, ніж самі події. Це призводить до порушення однієї з основних потреб людини – безпеки та спокою й диктує необхідність пошуку ефективних шляхів збереження й підтримки життєстійкості, опірності людини й суспільства негативним зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практична діяльність сучасного воїна відноситься до самих активно досліджуваних аспектів у військовій психології. Досвід сучасних збройних конфліктів і війн свідчить

про все більше зростання використання ролі тактики малих груп у військовій справі. В цих діях все більш важким є діяльність групової динаміки, а відповідно до цього і соціально-психологічних механізмів. Доволі в повній мірі ці питання розглянуті у навчально-методичному посібнику Національної академії Сухопутних військ м. Львів [5]. У Науково-дослідному центрі гуманітарних проблем (НДЦ ГП) ЗСУ розроблено методичні рекомендації, а саме: алгоритм роботи військового психолога щодо психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу [6]. У Військовому інституті Київського національного університету (КНУ) розроблено практичний курс військової психології [7].

Дослідженням психологічної готовності військовослужбовців до проведення бойових дій основам конфліктології, організації виховної та соціально-психологічної роботи присвячені роботи [8], [10], [11], [12].

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є дослідження психологічних впливів на діяльність військовослужбовців в умовах сучасного бою (війни), принципів реабілітації та декомпресії в боротьбі зі страхом і панікою, вивченню соціально-психологічних особливостей бійця і малих військових колективів.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: дослідження причин і механізмів виникнення у військовослужбовців страху та паніки, вивчення методів компенсації впливу екстремальних подій на діяльність воїна, визначення особистої ролі командира та досвідчених солдатів і сержантів на психологічний стан в підрозділів.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Основу визначення психологічної особистості військовослужбовця в умовах зовнішньої та внутрішньої загрози визначають як внутрішні так і зовнішні фактори. Сучасний бойовий досвід свідчить про те, що закони збройної боротьби, перш за все, залежать від ходу і результатів бойової підготовки, від військової майстерності, морально-психологічного стану, дисциплінованості особового складу, від боєздатності та кількості військ (сил), оснащеності озброєння та військової техніки, рівня підготовки командирів. Недооцінювання будь-якого з цих факторів може призвести до поразки збройних сил у сучасній війні (збройному конфлікті). Це вимагає здійснення разом з оперативною (бойовою), технічною, тиловою і медичною підготовкою такого виду підготовки, яка б забезпечувала підготовку психіки військовослужбовців до стійкої практичної діяльності у

складі підрозділу в умовах сучасної війни та протистояння впливу різних факторів бою, що спрямовані на травмування психіки військовослужбовців під час ведення сучасних бойових дій.

У будь-якій війні є стрес-фактори, які спеціально створюються противником для отримання переваги: спочатку морально-психологічної, а згодом і загальної. Будь-яка війна, будь-який бій спрямовані на приголомшення психіки військовослужбовців. Як результат впливу стрес-факторів на психіку військовослужбовців – виникнення порушень психіки, однією з ведучих ознак яких є *патологічний страх, що може набувати три такі основні форми:*

- *рухова форма, що проявляється некерованими діями та рухами;*
- *форма заціпеніння (ригідна), що характеризується пасивністю, труднощами контакту з оточенням, згаслим поглядом;*
- *прихована форма, яка виглядає як гарячкова пасивність, чи безоглядна активність, що приводить до зриву виконання завдання.*

Розв'язання проблеми страху завжди було одним із основних причин психологічної підготовки. У своїй книзі «Древняя Русь и Великая степь» Л. Гумільов писав, що вікінги, як і всі люди, боялися смерті, проте приховували цей страх, вживаючи перед боєм мухомори, які сп'яняють, а сучасні їм араби йшли в атаку тверезими, проте сп'янілі вікінги їх перемагали, таке ж було і франками та кельтами. Гумільов звертав увагу на те, що методи хімічної стимуляції застосовувались навіть у Середній Азії, де перед початком атаки басмачі натирали ніздрі коней опіумом, а самі курили анашу з метою притуплення почуття страху.

Власне *страх* – це емоція, що виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда, яка спрямована на джерело дійсної або уявної загрози. Він характеризується пригніченістю і пригнобленістю. Страх виникає у тих військовослужбовців, які не знають, як діяти в екстремальних бойових обставинах. Про це свідчить поведінка воїнів у небезпечних обставинах війни та в ситуаціях, що виникають у процесі бойової підготовки. У бою хибні слухи про оточення, листівки, що поширюються ворогом і що пропагують його військово-технічну перевагу, можуть викликати у недостатньо підготовленого військовослужбовця страх. Найпростіший вид страху – *переляк* – емоційна реакція, що виникає на основі інстинкту самозбереження при безпосередньому зіткненні з небезпекою в бойових обставинах, або різкою зміною навколишніх обставин. У бою переляк спричиняють: несподівана зустріч з ворогом, розриви мін, снарядів, бомб, поранення тощо. Емоція переляку безпосередньо пов'язана з очікуванням небезпеки, або підготовкою до яких-небудь дій. Вона охоплює людину

зненацька, може відразу порушити протікання психічних процесів і зруйнувати цілеспрямовану діяльність військовослужбовця взагалі. Втручання свідомості призводить до підключення попереднього досвіду і перетворює переляк у контрольовану поведінку.

Боязнь – емоційний стан, що буває у людини перед виконанням задачі, пов'язаної з ризиком, з небезпекою. Нерідко цей вид страху – наслідок недооцінки своїх сил і переоцінки труднощів. Якщо ризик і небезпека великі, то поруч з острахом ідуть *тривога, занепокоєння, невпевненість*. Такий стан з'являється у «необстріляних» солдатів перед боєм.

Тут дуже важливим є особистий приклад командира та достатньо досвідчених воїнів підрозділу. Ефективна протидія страху та паніці – твердий характер, військова майстерність, морально-психологічна готовність військовослужбовця до бою. Самим поширеним та актуальним прийомом боротьби проти страху і паніки є роз'яснення військовослужбовцям мети, змісту та специфіки майбутніх дій, надання достатньої інформації про очікувані події, про всі труднощі та перешкоди, що можуть виникнути під час бою. Смерть не страшна тільки тому, кому нема чого втрачати. Героїчна смерть є смерть заради високих ідеалів. Наприклад, американські індіанці в боротьбі з європейськими колонізаторами спокійно йшли на смерть. Це обумовлювалося потребою виживання роду і зовсім не вважалося героїським вчинком. Героїзм як стан духовної культури, як здібність перемагати страх і свідомо жертвувати собою заради високої, тобто соціально значущої мети, став можливий тільки з часом, тобто з появою усвідомлення самоцінності індивідуального життя. Воїн може не відчувати страху перед смертю, але згодом може виникнути «в'єтнамський», «афганський», або «чеченський синдром», тобто психічні наслідки бойових дій, у яких військовослужбовці брали участь, безстрашно виконуючі свої бойові функції, йшли на смерть, а потім виявилось, що для цього не було достатніх підстав.

Зважаючи на те, що війна є такою соціальною реальністю, що супроводжується комплексом дій психологічного впливу на противника, підготовка військовослужбовця має базуватися на тому, щоб знята можливість нанесення йому психічних травм, які він може отримати ще до бою. Наприклад, у західних арміях психологічна підготовка військовослужбовців базується на усвідомленні ними своєї головної функції – вбивати, що вони – машина смерті, і за це їм платять гроші. Така настанова є однією з головних умов переходу на професійну армію, бо машина смерті має бути під постійним контролем.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети авторами коректно апробовані соціально-психологічні методи, а також посттравматичних впливів, стресів та реабілітації та механізмів групової динаміки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Порушення однієї з основних потреб людини – безпеки й спокою диктує необхідність пошуку ефективних шляхів збереження й підтримки життєстійкості, опірності людини (воїна) й військового колективу негативним зовнішнім і внутрішнім загрозам. Визначити психологічну безпеку особистості фахівця військовослужбовця на війні як складну багаторівневу динамічну систему, що відбиває ступінь психічної захищеності людини, її здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, можливість усунути зовнішні та внутрішні загрози, які виникають, зберігати на достатньо стійкому дієздатному рівні виконання службово-бойових завдань у звичайних та екстремальних умовах діяльності.

Факторний аналіз результатів експертної оцінки дозволив одержати чотирифакторну структуру фахівця екстремального виду діяльності, що описує 3/4 дисперсії ознак [10]. Ця модель містить чотири блоки, кожен з яких має своє структурне наповнення, власні функції, особливості динаміки, взаємозв'язки з іншими блоками.

Перший компонент – морально-комунікативний має найбільшу інформативність, його зміст визначає кореляція з такими показниками як моральність, товариськість, доброзичливість, комунікативність, сумлінність, ввічливість і організованість; отже, даний компонент складають дві групи якостей: моральні та комунікативні. У цілому, його можна інтерпретувати як моральні регулятори взаємодії особистості з соціальним оточенням.

Другий компонент – мотиваційно-вольовий, практично такий же потужний, як і перший. Його зміст визначає кореляція з такими показниками як оптимізм, цілеспрямованість, активність, упевненість, життєстійкість, ініціативність, контроль, схильність до новаторства. Вищевказані змінні відносяться до особливостей постановки й досягнення цілей: гнучкість та інтенсивність цілеполягання, а також гнучкість і воля в досягненні цілей.

Третій компонент – ціннісно-смысловий, його зміст визначає кореляція з показниками безстрашність, соціальна відповідальність, залученість у події, життєрадісність. Даний компонент можна інтерпретувати як пасіонарність або смисложиттєва складова психологічної безпеки

Четвертий компонент – внутрішній комфорт корелює з показниками відсутність загрози, безпека та захищеність. Його можна інтерпретувати як самооцінка безпеки особистості або оцінка взаємодії з навколишнім середовищем.

Таким чином, така модель у звичайних умовах діяльності містить чотири блоки, кожний з яких має своє структурне наповнення, власні функції, особливості динаміки, взаємозв'язки з іншими блоками. Проведена факторизація результатів експертної оцінки показала, що ця модель в екстремальних умовах діяльності трансформується з появою нових структурних компонентів: *морально-вольова урегульованість, стратегії подолання стресових ситуацій, ціннісно-смысловий, посттравматичне зростання / регрес*. Саме ці чотири компоненти описують близько 70 % сумарної дисперсії ознак.

Афектний страх викликається надзвичайними обставинами і на певний час паралізує здатність військовослужбовця до свідомої діяльності. Військовослужбовець «ціпеніє», поводить себе пасивно або біжить від небезпеки. Робота його нервової системи різко порушується, що призводить до загальної слабкості, фізичного безсилля. Іноді такий страх приводить до втрати свідомості й навіть смерті.

За ефектом впливу на психологічний стан військовослужбовців до афектного страху наближається *індивідуальна паніка*. Панічна поведінка базується на інстинкті самозбереження будь-якою ціною. Найчастішим прийомом для досягнення цього є втеча від небезпеки. Рятуючи себе, панікер може спричинити загибель інших. Індивідуальна паніка проявляється по-іншому: військовослужбовець відчуває себе цілком безпорадним, втрачає здатність мислити, орієнтуватися, правильно співвідносити цілі та засоби їх досягнення, тверезо оцінювати події та взаємодіяти з іншими, що може призвести до зараження панічним настроєм багатьох і навіть до загальної паніки.

Тому можна зробити висновок, що одним із факторів, який найбільш травмують психіку військовослужбовців, є незнання ними кінцевої мети бойових дій. У даному випадку психічна травма виникає внаслідок того, що відбувається своєрідне «роздвоєння психіки» на два види страху: страху перед ворогом, що протистоїть військовослужбовцю у відкритому бою, та страху перед тими, хто, крім залякування, не має інших достатніх підстав, щоб виправдовували необхідність самих бойових дій.

Але під час війни берсерки, за скандинавською міфологією це істоти у шкурах ведмедів одержимі без відчуття болю воїни знову знаходили собі застосування. На основі цього можна зробити висновок про сучасні

«машини смерті», що з неминучістю будуть відчужені від суспільства у мирний час. Проте використання таких «машин» часто «виправдане» і нині – як засіб психологічного залякування потенційного ворога, бо сучасна війна передбачає не стільки фізичне, скільки моральне знищення ворога через демонстрацію своєї сили, що має бути значно більшою, ніж у інших.

Важливим видом психологічної зброї є військова таємниця, що майже не досліджена як психологічний фактор. Наприклад, наявність високотехнологічних сучасних видів зброї має значний психологічний ефект, коли ворогу невідомі масштаби практичної реалізації таких новинок, тобто коли є певна таємниця у тому, в яких межах протидіюча сторона має намір і практичну змогу її використовувати.

Проте, сучасна війна передбачає, з одного боку, необхідність (для протидіючої сторони), а з другого (для своїх військ) – можливість дії факторів психологічного впливу на різних рівнях організації військ, тобто від вищих ешелонів командуванні до кожного солдата. Тому й потрібна відповідна психологічна готовність кожного до екстремальних ситуацій, що можуть виникати під час бойових дій.

Для того, щоб військовослужбовець умів переборювати почуття страху, він повинен мати певний багаж знань і вміти його використовувати у будь-яких обставинах сучасного бою. Кожний військовослужбовець має знати свої функції, обов'язки та поставлені перед ним завдання (та знати, як їх виконувати), має вміло користуватися бойовою технікою, вміти взаємодіяти зі своїми товаришами по службі, повинен дотримуватися суворих вимог військової дисципліни, бути готовим віддати життя за свою Батьківщину, за своїх товаришів, тобто він повинен набувати певний бойовий досвід, якщо не на полі бою, то на польових заняттях, максимально наближених до бойових дій.

Формування такого бойового досвіду є одним із основних завдань командного складу. Таким чином, проведення занять з бойової підготовки – головний вид навчання, спрямований на усунення психологічного впливу страху, бо найчастіше він виникає у «необстріляних» солдат і набагато рідше у тих солдат, які мають бойовий досвід, здобутий у боях.

Військовослужбовця треба вчити всьому, що може бути потрібним на війні. Його слід переконати, що страх, який здатен опанувати ним, виводить його із строю, бо розділяє бойові лави на окремих слабких людей, що не здатні опанувати ситуацією і тому гинуть. Такі обставини є передумовами виникнення страху і паніки, тобто втрати можливості організованого ведення бойових дій. Там, де існує небезпека, потрібне знання прийомів і способів дії, бо їх незнання і є суттєвим фактором

психологічного впливу, що породжує страх. Перемога в бою, таким чином, є перемогою не тільки над ворогом, але й над собою.

Військовослужбовець на війні повинен пам'ятати, що страх – одна з форм контролю противником його поведінки як боєздатної одиниці. Тому страх ніколи не приносить перемогу, а лише поразку, втрату військової гідності, дезорганізацію, навіть втрату військових підрозділів і частин, а то й території країни взагалі.

Війна лише показує, що військовослужбовець боїться смерті тому, що цього хоче противник. Тому всі фактори психологічного впливу спрямовані на позбавлення противника волі заради перемоги. Психологічний вплив, таким чином - фактор превентивної, моральної перемоги. Такі обставини призводять до необхідності розробки методів психологічної підготовки воїнів, щоб вони були спроможні протистояти будь-яким діям психологічного впливу. Військовослужбовець повинен чітко розуміти характер війни, її цілі, засоби та проти кого вона конкретно ведеться.

До факторів, що травмують психіку, відноситься і факт наявності у противника високотехнологічної сучасної зброї; застосування технологічних новинок завжди наводило жах на ворога. Так було з появою катапульта, «грецького вогню», пороху та вогнепальної зброї від пістолів, гвинтівок, гармат, а пізніше – бактеріологічної та хімічної зброї. Можна нагадати, як діяла на німців «Катюша», на душманів – «Шилка». Не менш застрашливими є засоби радіоелектронної боротьби, які призводять до дезорганізації в управлінні військами та озброєнням. Цілям психологічного впливу слугує і сучасна ядерна зброя, що стала матеріальною основою побудови стратегій стримування, тобто прикриття власної агресії ідеєю можливої агресії проти себе з боку інших.

Таємниця є психічною зброєю впливу на командування супротивника, а через його невпевненість – і на все військо противника. Саме тому розкриття таємниць, якими володіє супротивник, стає головною задачею розвідки як різновиду забезпечення бойових дій. Таємниця, з одного боку, озброює знанням власних можливостей та їх порівняння з можливостями противника, а з другого, є своєрідним способом його деморалізації і, відповідно, послаблення можливої сили його протидії. Тому завжди підготовка до бою передбачає унеможливлення для противника розкриття того, які сили застосовані у бою та їх кількість. Це й є головним прийомом морально-психологічного впливу, а при можливості й морально-психологічної перемоги до початку ведення безпосередніх бойових дій. Такий прийом часто є навіть більш ефективним, ніж так зване «брязкання зброєю», тобто відкрита демонстрація сили, що часто викликає не страх, а

навпаки, активну й ефективну протидію, ненависть і відповідну мобілізацію всіх сил противника. Іншими словами, демонстрація сили не завжди є фактором, психологічного впливу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

1. У статті розглянуто вплив психологічної зброї на діяльності військовослужбовців в умовах сучасної війни та деякі питання психологічної реабілітації.

2. Проведено аналіз поведінки військовослужбовців під час екстремальних подій, причини та механізми виникнення страху та стресу, ці стани мають складові які впливають на тіло і розум (когнітивні функції) та на емоції.

3. Запропоновано метод боротьби з травматичним досвідом із пристосуванням до реального середовища на полі бою, на відпочинку та в тилу, на реабілітації та лікуванні.

4. Показано, що на сьогодні доволі слабо вивчена діяльність малих бойових груп, як одного із основних угруповань сучасної війни, через складність соціально-психологічних механізмів та групової динаміки.

5. Показано, що сучасний бойовий досвід встановлює закони боротьби, які залежать від ходу і результатів бойової підготовки, військової майстерності, морально-психологічного стану, дисциплінованості особового складу, кількості військ (сил), оснащеності озброєнням та військовою технікою, рівня підготовки командирів тощо.

6. Крім оперативної (бойової) підготовки дуже важливо технічна, тилова, логістична та медична підготовки.

7. Показані методи та механізми боротьби зі стрес-факторами, роль в цих процесах командирів, психологів та волонтерів, а також найбільш досвідчених військовослужбовців.

8. Наведено результати факторного аналізу експертної оцінки службово-бойових дій військовослужбовців у звичайних та екстремальних діях. Сформовано 4 компоненти особливостей динаміки: морально-комунікативний, який має найбільшу інформативність; мотиваційно-вольовий, практично такий же потужний, як і перший; ціннісно-смысловий, його зміст визначає кореляція з показниками безстрашність, соціальна відповідальність, залучення у події, життєрадісність; внутрішній комфорт корелює з показниками відсутність загрози, безпека та захищеність.

Перспективи подальших досліджень. Найближчим часом авторами будуть більш глибоко вивчатись причини та механізми виникнення страху

та стресу в оборонній на наступальній бойових діях; визначення особистої ролі командира та досвідчених солдатів і сержантів на психологічний стан в підрозділів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Міністерство оборони України. (2015, Груд. 09). *Наказ № 702 «Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах».* [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text>
- [2] Міністерство оборони України. (2018, Лип. 17). *Наказ № 337 «Про затвердження Змін до Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України».* [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0915-18#Text>
- [3] Кабінет Міністрів України. (2021, Листоп. 03). *Постанова № 1268 «Питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я» {зі змінами № 1350 від 02.12.2022, № 97 від 04.02.2023, № 279 від 30.03.2023}.* [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1268-2021-%D0%BF#Text>
- [4] Д. Ю. Арабаджиєв, Т. І. Сергієнко, «Політична маніпуляція та інформаційно-психологічна безпека в політичних відносинах», *Політикус*, № 2, с. 36–44, 2020. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/9448/1/Arabadzhiev%2cSergienko.pdf> Дата звернення: Квіт. 05, 2023.
- [5] Т. Л. Грицевич, О. С. Капінус, Т. М. Мацевко, П. П. Ткачук, *Соціально-психологічні технології управління військовими колективами*. Львів, Україна: НАСВ, 2018.
- [6] Алгоритм роботи військового психолога щодо психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил України. Київ, Україна: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. [Електронний ресурс]. Доступно: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/avp_book.pdf Дата звернення: Квіт. 05, 2023.

- [7] С. П. Балашова, С. П. Васильєв, Г. Р. Дубровинський, *Практичний курс військової психології, ч. 2*. Київ, Україна: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2013.
- [8] А. М. Гірник, *Основи конфліктології*. Київ, Україна: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010.
- [9] О. М. Кокун, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська, О. В. Копаниця, О. Р. Малхазов, Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів. Київ, Україна: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://core.ac.uk/download/pdf/32309843.pdf> Дата звернення: Квіт. 05, 2023.
- [10] І. І. Приходько, «Психологічна безпека персоналу екстремальних видів діяльності: концепція, трансформаційна модель, методологія дослідження», *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, № 4(29)*, с. 142–150, 2025. [Електронний ресурс].
Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2015_4_22 Дата звернення: Квіт. 05, 2023.
- [11] П. Ленсіоні, *П'ять вад у роботі команди. Історії реальних викликів і перемог*. Харків, Україна: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017.
- [12] *Психологія бою* / Т. Л. Грицевич, І. М. Гузенко, О. С. Капінус, Т. М. Мацевко, А. М. Романишин; А. М. Романишина, Ред. Львів, Україна: Вид-во «Астролябія», 2017.

PSYCHOLOGICAL INFLUENCES ON THE ACTIVITIES OF MILITARY OFFICERS IN THE CONDITIONS OF MODERN WAR

Ludmila Solodeeva,

Researcher at the Military Institute
of Taras Shevchenko Kyiv National University.
Kyiv, Ukraine.

solod@ukr.net

Tetyana Selyukova,

Master of the Interregional Academy
of Personnel Management.
Kyiv, Ukraine

selukov@3g.ua

Abstract. This article is devoted to the study of psychological influences on the activities of military personnel in the conditions of modern war. The behavior of military personnel during extreme events, the causes and mechanisms of fear and stress, conditions that have components that affect the body and mind (cognitive functions) and emotions are analyzed. The main methods of their consideration and elimination have been studied. A method of combating traumatic experience with adaptation to the real environment on the battlefield, on rest and in the rear, on rehabilitation and treatment is also proposed. It is shown that modern combat experience establishes the laws of combat, which depend on the course and results of combat training, military skill, morale and psychological state, discipline of personnel, number of troops (forces), equipment of weapons and military equipment, level of training of commanders, etc. In addition to operational (combat) training, technical, rear, logistical and medical training is very important. It is shown that the activity of small combat groups, as one of the main groups of modern warfare, is currently rather poorly studied due to the complexity of social and psychological mechanisms and group dynamics. The methods and mechanisms of combating stress factors, the role of commanders, psychologists and volunteers, as well as the most experienced military personnel in these processes are shown. An expert assessment of service-combat actions of servicemen in normal and extreme actions is analyzed. 4 components of dynamics features are formed: moral and communicative, which has the greatest informativeness; motivational and strong-willed, almost as powerful as the first; value-semantic, its content is determined by correlation with indicators of fearlessness, social responsibility, involvement in events, cheerfulness; internal comfort, which correlates with such indicators as lack of threat, safety and security.

Key words: psychological impact; fear; extreme events; panic; rehabilitation; decompression; psychological weapons.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Ministerstvo obrony Ukrainy. (2015, Hrud. 09). Nakaz № 702 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro psykholohichnu reabilitatsiiu viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy, ta Derzhavnoi spetsialnoi sluzhby transportu, yaki braly uchast v antyterorystychnii operatsii, zdiisniuvaly zakhody iz zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i obrony, vidsichi i strymuvannia zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh chy vykonuvaly sluzhbovi (boiovi) zavdannia v

- ekstremalnykh umovakh». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text>
- [2] Ministerstvo oborony Ukrainy. (2018, Lyp.17). Nakaz № 337 «Pro zatverdzhennia Zmin do Instruksii pro orhanizatsiiu sanatorno-kurortnoho likuvannia, medychnoi ta medyko-psykholohichnoi rehabilitatsii u Zbroinykh Sylakh Ukrainy». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0915-18#Text>
- [3] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2021, Lystop.03). Postanova № 1268 «Pytannia orhanizatsii rehabilitatsii u sferi okhorony zdorovia» {zi zminamy № 1350 vid 02.12.2022, № 97 vid 04.02.2023, № 279 vid 30.03.2023}. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1268-2021-%D0%BF#Text>
- [4] D. Yu. Arabadzhiev, T. I. Serhiienko, «Politychna manipuliatsiia ta informatsiino-psykholohichna bezpeka v politychnykh vidnosynakh», Politykus, № 2, s. 36–44, 2020. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/9448/1/Arabadzhiev%2cSergienko.pdf> Data zvernennia: Kvit. 05, 2023.
- [5] T. L. Hrytsevych, O. S. Kapinus, T. M. Matsevko, P. P. Tkachuk, Sotsialno-psykholohichni tekhnolohii upravlinnia viiskovymy kolektyvamy. Lviv, Ukraina: NASV, 2018.
- [6] Alhorytm roboty viiskovoho psykholoha shchodo psykholohichnoho zabezpechennia profesiinoi diialnosti osobovoho skladu Zbroinykh Syl Ukrainy. Kyiv, Ukraina: NDTs HP ZSU, 2016. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/avp_book.pdf Data zvernennia: Kvit. 05, 2023.
- [7] S. P. Balashova, S. P. Vasyliiev, H. R. Dubrovynskyi, Praktychnyi kurs viiskovoi psykholohii, ch. 2. Kyiv, Ukraina: Kyiv. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka, 2013.
- [8] A. M. Hirnyk, Osnovy konfliktolohii. Kyiv, Ukraina: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2010.
- [9] O. M. Kokun, I. O. Pishko, N. S. Lozinska, O. V. Kopanytsia, O. R. Malkhazov, Zbirnyk metodyk dlia diahnostryky psykholohichnoi hotovnosti viiskovosluzhbovtiv viiskovoi sluzhby za kontraktom do diialnosti u skladi myrotvorchykh pidrozdiliv. Kyiv, Ukraina: NDTs HP ZSU, 2011. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://core.ac.uk/download/pdf/32309843.pdf> Data zvernennia: Kvit. 05, 2023.

- [10] I. I. Prykhodko, «Psykhologichna bezpeka personalu ekstremalnykh vydiv diialnosti: kontseptsii, transformatsiina model, metodolohiia doslidzhennia», Aktualni problemy sotsiologhii, psykhologhii, pedahohiky: zb. nauk. prats Kyiv. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka, № 4(29), s. 142–150, 2025. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2015_4_22 Data zvernennia: Kvit. 05, 2023.
- [11] P. Lension, Piat vad u roboti komandy. Istorii realnykh vyklykiv i peremoh. Kharkiv, Ukraina: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2017.
- [12] Psykhologhiia boiu / T. L. Hrytsevych, I. M. Huzenko, O. S. Kapinus, T. M. Matsevko, A. M. Romanyshyn; A. M. Romanyshyna, Red. Lviv, Ukraina: Vyd-vo «Astroliahiia», 2017.

*Стаття надійшла до редакції
10 квітня 2023 року*